

חווה לוקר

לבית ון דר הורסט

ים של דמעות ואהבה

חלק שני

© כל הזכויות שמורות למחברת.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט,
לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל
דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי,
מכני או אחר - כל חלק שהוא מן החומר
שבספר זה.

שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר
הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא
ברשות מפורשת בכתב מהמחברת.

המשך לסיפורים ול"שירים שלא היו עוד"....

יש לי עוד
המוני סיפורים שסיפרו לנו.
הייתי רוצה
לא להדחיקם עוד.

האפשר לדחוק
את הסיפורים הרעים
כולם הצדה
לזמן מה -
כי כמה אפשר לבכות?
אין לי כוח, וגרוע מזה -
אין לי יותר דמעות!

חיפשתי את הציפור
והחתלתול מהשירים.
קראו לזה שירי ערש
אך אף אחד לא הכיר
אותם
ולכן קיבלתי סיפורי "ארס והרס".
האם ילד מתחסן, מתחזק ומתחשל?
מי ידע את התשובה?

לפעמים חשבתי שזה
עשה אותי נחושה,
לא מתפשרת, קשה,
אך בעיקר עצובה
ורק לעתים רחוקות מאוד
קל לי לצחוק.
חבל!

דודה קלרה

1946-1948

לדודה קלרה היו כמה וכמה
כינויים ושמות שראויים היו לה.
היא הייתה כאמור "דודה"
לאחותי ולי,
אבל כל אדם מבוגר
היה "דודה" או "דוד"
כי חשבו המבוגרים
שזה נותן כבוד!
לילדה הקטנה
זה לא שינה וכך היא
אכן קראה לה.

הדודה הייתה "פליטה"
ממחנה השמדה
עד עכשיו שמענו - "מחנות"
מעכשיו - "מחנות ריכוז" לעומת
"מחנות השמדה".
מכיוון שלא ידעה הילדה הקטנה
את מהות ההבדל,
לא ייחסה למיקום של דודה קלרה
משמעות ולא היה אכפת לה.
את ההבדל והמשמעות
למדה הילדה רק בגיל שמונה
כשדודה קלרה כבר "עלתה",
קראו לזה "ארצה",
באנייה גדולה בשם "נגבה".

חוץ מ"פליטה" ו"דודה"
הייתה בת דודה של פפי,

כך שהייתה קרובת משפחה
לאחותי ולי,
אך זה לא שינה.
היא הייתה "מסכנה" לפי כולם
ושמנה מאוד.
היא דיברה הולנדית,
בניגוד לשאר הפליטים
שגרו בביתנו
אחרי ליל הסדר הראשון,
דבר שנשמע לי נהדר,
כי ממני דיברה הולנדית רצוצה,
ופפי שדיבר הולנדית רהוטה
בבית לרוב לא היה.
דודה קלרה הייתה נחמדה יחידה
וקיבלה מהילדה המון אהבה.
היא הייתה מסכנה,
כי במחנה ברגן בלזן או אושוויץ
(אני לא זוכרת)
כל משפחתה נשרפה או נחנקה
או "סתם" מתו ממחלה -
אבא ואמא שלה וחמש אחיותיה,
רק אחות אחת חייתה באיזה מקום
שמעתי אחר כך,
ורק היא "חזרה"
כך שמעתי תחילה,
רזה מאוד, מורעבת וחולה.
אך בהיותה בת שבע עשרה,
אחרי המלחמה,
אכלה ואכלה ואכלה
(כך סיפרו) והשמינה מאוד
וממני אמרה שהיא
קיבלה את זה "בתורשה".
גם את המילה הזאת לא הבנתי.
וחוץ מזה היה לה מספר
כחול על הזרוע,

שלא ירד במקלחת.
היא לא רצתה לספר לי
מה המספר המוזר
וניחשתי שמישהו
חרט לה את זה בתוך העור,
כנראה שמעתי זאת בימים ההם.
כאבתי בשבילה אך לצערי לא היה מזור!

היא שמנה עוד, וממי שהייתה מאוד רזה
החליטה לעשות לה דיאטה,
והיא אכלה המון תפוחים ירוקים.
היא שרה לשתינו שירים שאהבתי,
אבל לא היה לה כוח לשיר עוד הרבה.

היא שמרה אתנו בסוד
חגיגות יום הולדת ומתנות
לממי בשנים 1947-1948
אך ממי אמרה שאין ימי הולדת.
היא לא רצתה להזדקן.
זה הסתבר לי שהתבגרתי,
אך לנו היא אמרה
"זה גויים נאָחֶס"
ובתרגום חופשי: ימי הולדת
זה נחת רק לגויים.
כך שגם למדתי מי זה הגויים
כיוון שכבר הייתי בת חמש.
זה לא היה נורא, כי אבא ואמא
"מחבוא" היו גויים...

ומנגנון הגנה שפיתחתי להגנת נפשי -
ניתן לי "מתנה"
שזה רגש של "לא אֶכַּפֶּת ליי"
מה היא אומרת על ה"גויים",
דבר שלא "החזיק" הרבה שנים.

אך נחזור לדודה קלרה
שלה מוקדשות שורות אלה,
אשה שאהבתי.
רק ילדה בעצמה,
בת שמונה עשרה הייתה!
אך לא בעיני הילדה הקטנה.
היא עלתה ארצה קצת יותר רזה
בשנת 1948, ונעלמה לי!

היא כתבה לנו מכתב
שבו סיפרה שהתחתנה
עם גבר מבוגר גרוש
שהיו לו תאומות.
קיווינו שיהיה לה טוב
אך לא כך היה.
קשים היו חייה עם הבנות
ועם בעל מבוגר שלא הבין זאת.
איזה סוף רע לעבר רע שבעתיים.
אהבתי אותה!
היו לה המון חתולים
ורק אתם דיברה הולנדית.
עברית למדה לאט,
והבעל דיבר אתה
יידיש,
אך החתולים
ניחמו אותה.

כשעלינו ארצה
היא הזדקנה מאוד,
גרה "רחוק" מאתנו
ולימים נפטרה עצובה.

חבל - אהבתי אותה!

האג

סתיו 1946

בפעם הראשונה
שראיתי מבוגר בוכה
לא אשכח את זה.
בכי של איש מבוגר?
הרי זה מוזר
הרי זה נורא
אז איך זה קרה?

האם זה בגלל המלחמה.
או שמא קרתה עוד זוועה?
בגיל חמש הייתה הילדה
כש"האבא החדש" שלה בכה.
ומה הייתה הסיבה?

האופניים שקיבל מאנגליה נגנבו
ורק לאחר הרבה שנים
הבינתי שזה לקח לו
שבועות רבים,
והמון מזומנים,
להשיג אופניים עם צמיגים,
כי לרוב הגלגלים
היו ברזלים
או שהגלגלים מעץ היו עשויים.

והאופניים שנגנבו היו צריכים
להביאו למחוז חפצו, לפרנסתו.
אך לא היה אפשר לקנות אופניים
ושוב יצטרך לסחוב הכול בידיים!!
לא היה פתרון לאסון.

הולנד אחרי המלחמה

רוטרדם 1948-1950

בשבת לא הלכנו לבית הספר -
הלא יהודים אנו.

אבל הילדים האחרים בוודאי
הלכו, כי בשבילם
שבת הוא סתם יום של חול.
יום ראשון הוא יום מנוחתם.

ואז חזר הטקס הרגיל: בכל יום שני
המורה בודקת נוכחות,
קוראת את שמות הילדים בכיתה,
ואז היא פונה לילדה:
"מדוע לא הגעת בשבת לכיתה?"
כך חוזרת השאלה
בכל שבוע מחדש.
האם הזיכרון של המורה
כה חלש?

והילדה נבוכה, מסמיקה,
כי כולם כמובן מסתכלים עליה.
והתשובה בלחישה:
"אני ילדה יהודייה."
"לא ידעתי", אמרה המורה,
"שנשארו עוד יהודים
אחרי המלחמה."
אבל את זה היא אמרה
רק בפעם הראשונה.

צחוק מאופק נשמע בכיתה
והילדה הייתה רוצה
למות במלחמה
מרוב בושה,
אך היא ידעה שעד יום שני הבא
תיתן לה המורה מנוחה,
אולי כי תלמידה טובה הייתה?

מה ידעה בגיל שבע-שמונה הילדה
על אנטישמיות,
ועוד אחרי השואה?

ומדוע לא סיפרה הילדה לאמה?
סיפרה גם סיפרה
ואמא אמרה: "מוזר",
הרי מנהלת בית הספר יהודייה,
אז איך קורה כזה דבר?"
וכך זה נשאר כל התקופה
שלמדתי עם אותה מורה.

מונולוג

רוטרדם 1949

אשה גדולה
אשה כבדה
אם לילדים
גדולים, קטנים
הסתכלה למטה
לילדה,
פתחה את פיה,
ולא פסקה.

אמרה:
"זאת את הילדה
היהודייה
שבשבת ללימודים
לא מופיעה?
נו, כלום לא קרה
לא נורא
ממילא הפסדת לימודים
בשנה שעברה".

"דווקא אמרו לי
שאת די חכמה,
מזמן חשבת
לשאול אותך,
אך התשובה
בוודאי לך לא ידועה.
יודעת אני המענה
וגם אגיד לך
עכשיו את זה.
את יודעת

למה אין לך חברות?
כי הן לא יהודיות!"

"את לא באה למסיבות,
ולמה לימי הולדת
אינך מוזמנת?
כי את לא אוכלת
עוגיות וסוכריות
ועוגות לא יהודיות!
אז מה את רוצה?
את ממש חצופה".

"אתם צריכים
לשמוח מאוד
שחזרתם מהמחנות.
איפה בכלל היית?
שמעתי
שלא מצאו אותך בביתך
ולכן אמא שלך
הלכה בלעדייך.
מוזר! חשבתי שכל היהודים
נחנקו
אך נראה לי שבכל זאת
די הרבה שרדו!"

כל הזמן רציתי לענות
אך כשגמרה -
לא נותר לי מה לומר לה!

הולנד

הולנד היא רק מדינה
עם בירה (האג), דגל ומלכה,
עם ערים, רכבות וחשמליות,
רכבות תחתיות וכמובן אופניים
והמון המון תעלות מים.
מה יש למדינה, לארץ השטוחה,
אני לא יודעת ולא מבינה
גם לא בטוחה
מה מושך אותי שמה.

זה בוודאי לא מרעה הפרות,
אולי האגמים, טחנות הרוח
והפרחים
תעלות המים והימים,
האוויר, הרוח, הגשם והשפה.
מה הם עושים לי לנשמה?
לא אדע.

אני מחפשת זה שנים
את התשובה,
אני מחפשת ומחפשת -
ולא פענחתי את מה!

הים

הים סוער
הים סואן
הים עמוק
הים עוין
גליו חומות
הומים כמתאכזרים
מאיימים לבלוע
קוצפים - לבנים
הים שחור
הים אפור
הים ירוק
הים רחוק
למעשה נהדר הטבע
למעשה נאדרים מעשי
הבריאה.

לפתע דממה
השקט אחרי הסערה
מה נפלאים מעשי
הבריאה.
כ"קודם" לא היה
הים טורקיז
הים כחול
הים תכול
הים רגוע
הים שלו
הים שקט
שלוות הטבע - מעשה האל...

ים הצפון והים התיכון

הולנד - ישראל

מה היא האמביוולנטיות המוזרה שלי לים?
שמורגשת כשאני חושבת על "שם",
על הים בישראל - הים התיכון
לעומת הים בהולנד - ים הצפון?
כשאני הולכת לראות את הים התיכון
הוא כחול ורגוע, כחול ועמוק,
וכשאני נזכרת בים בהולנד,
הוא קודר וקר ואפור ורחוק.
עצבות וקרח
אופפים אותי
וזיכרון רע עולה אצלי
אז בחורף 1949-1951:
"בלוקי" הקרח שעמדו בחורפים, בים
ניצבים,
שגרמו לי להשוות את המדשאות והפרחים
והחיבוקים במחבואים.

אז, במחבואים,
לא ראיתי מעולם מראות
שגרמו לי קור וצמרמורות.

ברוטרדם (1949-1951) אכן היה הים
מפחיד, אפילו מהמם,
אך אני שפחדתי ומקור רעדתי
לא היה לי את "אבא מחבוא" המנחם.

לכן הים התיכון, התכלת
והרוח הקלילה
משרים עליי רגש של יופי,
הדר ושמחת נחמה.

בכל זאת, כשאני עכשיו לשם באה
האהבה הכללית להולנד לא נמוגה.
הדמעה מהקור ברוטרדם,
ליד הים, מזמן יבשה.

והים בישראל כאמור
שמחה בלבי מעלה,
אז אין אמביוולנטיות למעשה
ועכשיו אוכל לעכל
בקלות נושא זה.
אין יותר שנאה לים הצפון
לעומת האהבה לים התיכון.

העלייה לארץ

לאנייה הגדולה קראו "קדמה".
עזבנו את הולנד בדצמבר
והגענו לישראל בינואר 1952.

הפלגנו לארץ "זבת חלב ודבש",
היה מזג אוויר סוער: קר, רוח וגשם.
הגלים היו שחורים וגבוהים.
הם היו עולים
ומתנפצים בדופן האנייה,
אך לעתים היה "שפריץ" שהרטיב
את מי שעמד קרוב לדופן.

איני זוכרת חוץ מזה דבר מההפלגה,
רק שהקאתי את הנשמה.
כך חמישה ימים תמימים
שנראו ארוכים כחודשים.
הייתי עם פפי ואחותי,
אך הם נמחקו שם מזכרוני
והרגשתי בדידות ובעיקר עצבות!

הסיבה הייתה שההפלגה הרחיקה
אותי מהוריי ה"מחביאים".
איזה ייאוש תקף אותי!

סיבה אחרת לעצבות -
לא אהבתי לא חלב ולא דבש,
מתוק אהבתי, אך לא דביק.
הייתי בת תשע
וכנראה שאלו מחשבותיו
של ילד בגיל זה.
הצטערתי מאוד שהגענו

לארץ ה"נכספת"
רעדתי מגעגועים ומקור.

ינואר 1952

אמרו לי
שתנורי נפט שמסריחים
אמורים לחמם,
אך כל החורף הראשון
רעדתי מקור.
אמרו לי שבקיץ חם,
אך היה כל כך לוחט
שאפשר היה להתעלף.

אמרו לי שזבת חלב ודבש פירושו:
שפע מכל דבר,
אך ימי צנע הכתיבו
מעט אוכל ללא מבחר
בתורים ארוכים עם תלושים.

אמרו שיהיה שם יפה לעין ונעים...
היו קוצים וחול
ואני רציתי יופי ופרחים
שלא לדבר על דשא ופרפרים!

בבית ספר הורידו אותי כיתה
כי מי שלא מבין כלום
הוא מפגר מן הסתם
וכך, חשבת, ראוני כולם.
גם בכיתה ג' לא הבנתי מילה
אך לא העזו להוריד אותי עוד כיתה.
בהולנד התחלתי באותה שנה
את הכיתה הרביעית.

יש עוד הרבה לספר
על אותה שנה,
כגון שהייה בשני מוסדות
והמעבר לנתניה
כשביתנו עדיין לא היה מוכן
וגרנו עם שכנים בשכר דירה.

שום דבר לא הבנתי אצל
משפחת השכנים
כי הם לא ידעו
הולנדית או עברית,
אבל מה היה אֶכְפֶּת לי?

כאילו לא היו החיים האלה שלי...

בעיניי היו החיים "בזבל",
איזה ביטוי.
בא לי להתנצל בכל מי שפגעת
אך במחשבה שנייה
מי אי פעם התנצל בפניי? תמהתי...

העלייה לארץ: המשך

ההפתעה

כמה חודשים אחרי
יום ההולדת התשעה
חזרה הביתה הילדה
וחיכתה לה הפתעה.

כך אמרה לה ממי:
"מחר אתם נוסעים
עם פפי לישראל".
היום היו בוודאי שואלים:
"מי, מה, למה וכמה",
או "מה קרה, מי מת?"
לפני שנים הביטוי היה
"מה פתאום - מהיום למחר?"
אפילו לילד בן תשע
מגיעה הכנה נפשית
לעניות דעתי
כמתבונן מהצד.

הילדה הייתה בהלם
ולכן באלם...
שמעה על ישראל,
שמעה על ילד
מהמשפחה
שמחכה שם,
שייקחו גם אותו,
אך פחדה מאוד בלבה
לעזוב מדינה שם נמצא ביתה,
שם נמצאים הוריה המחביאים,
להם בסתר המשיכה לקרוא הורים...

ואחרי ככי גדול
שבא אחרי השתיקה,
אמרה ממ
שהתכוונו להיפרד היום
מההורים "ההם"
לפני העזיבה,
כך שאין סיבה לבכייה
ותוכל להירגע!

נפרדו מכיתת הלימודים
היהודיים של אחותה הגדולה,
ומהורי המחבוא
של אחותה וגם שלה
שגרו אלו מאלו בעיר ועיירה
במרחק לא יותר מרבע שעה.

נתנה לי אמא "מחבוא" תיק
ותמונות, ושניהם המון חיבוקים
ונשיקות.... ולא היו שם דמעות!
אלו באו כרגיל בלילה,
בו כבר התחלתי לתכנן
איך בחיים אוכל לממן
את חזרתי אל הולנד ואל
ההורים שבעיניי אז
היו כה יקרים!

הנסיעה לפריז

הילדה לקחה את התיק
עם התמונות שקיבלה
וכן את בובתה האהובה.
פפי נסע עמה ועם ואחותה
וממי אמרה שתארוז את הבית
ותבוא במהרה.
הם יצאו ברכב לכיוון פריז

ביום שישי בבוקר מהר,
אכלו ושתו במכונית כל היום,
יצאו רק לפי הצורך ולא יותר.
יום קצר היה
ומוקדם השבת נכנסה,
ופפי לא מצא
ברחובות פריז הגדולה
את כתובתה של הדודה.
וכשמצא לבסוף אמר:
"זה אני אלי, דודה אנה",
כאילו אותו אתמול ראתה
ולא לפני תקופה ארוכה...

לא ידעה מסתבר שנבוא,
כי כדרכו שכח לטלפן או
שלא הספיק מהדרך
להודיע על בואנו - בואו,
אך השמחה הייתה רבה
והשבת חלפה ועברה
אך מהילדה היא נשכחה!

הדרך למרסיי

ואז קרה אסון:
בלילה הבא במלון
נשכח התיק עם התמונות,
גם הבובה האהובה
ולא הייתה דרך חזרה
כי לא היה זמן לבטלה,
שעוד יום תצא האנייה לדרכה.
התמונות והבובה
היו הנחמה היחידה
מהאהובים שהילדה השאירה
והדמעות חזרו בלילה...

בלילה הגענו לביתה
של אשה מוזרה,
שם פפי השאיר
את הילדה ואחותה
לשינה על מיטה כפולה בסלון.
ובבוקר לפתע נפתח הווילון,
קול גבוה צווחני במעט
קרא: "ויט ויט"
שפירושו: "מהרו מהרו"
וגלגלה את הילדות בפתאומיות
עם הסדין מהמיטה בזריזות!

הסדין נוער כהלכה
וי"עלה קומה" ישר לשולחן,
לארוחת הבוקר לילדות:
חלב, לחם מקל, ריבה
והן היו שבעות.
פפי הופיע
והגענו בו ביום לאנייה
שנקראה "קדמה"
והייתה גדולה ומפחידה.
בלילה כשהתרחקנו מחוף מבטחים
חזרו הדמעות והגעגועים.

אני לא זוכרת את התא
ולא מאומה, חוץ מההקאה.
כל הימים על הסיפון הקפוא
הקיאה הילדה,
עד שכולם שמחו ואמרו
שאת חופי הארץ ראו!
היה לילה והיו אורות
ואני זוכרת זאת - בשבילי -
כ"ליקוי מאורות".
או אז התחלתי לרקום מזימה
איך בשקט הביתה לשוב חזרה...

כמובן אף אחד לא ידע!
וגם איך וכיצד
הילדה עצמה לא ידעה.

נמל חיפה

היו תורים ארוכים ביציאה,
דחפו, וילדים נדחפו ביתר חומרה,
אך אנו עמדנו בשקט,
שקועים במחשבותינו השונות...
עד שהגיע פפי עם הילדות
למקום ה"רשומות".
האיש חמור הסבר
ששמע את השם "אווה"
אמר שאין בישראל שם כזה,
וצריך להפכו מיד לשם יותר יפה
ישראלי, ולא הולנדי.
קבעו "שושנה" על שמי השני "רוזה"
ולא היה אֶכפת להם שאני לא מסכימה!
"שושנה", חשבה הילדה, זה שם חמישי שלה,
ולא רצתה ששוב ישנו את שמה
אך כך היה!
הגדולים החליטו הכול בשבילה!
התור עבר הלאה
ונשאר כאמור השם (במלעיל) שושנה.

אך אותו לילה
מחיפה נסענו לקרובים בזיכרון.
המיטה ה"אחרת" לא הייתה רגילה לבכי
אך המיטה והכרית קיבלו את הילדה
כמו שהיא הייתה.

נסעו לירושלים, ונסעו לשפּיָה,
ופפי השאיר שם את הילדות,

בכפר הילדים אצל קרובה.
לילדה היו געגועים,
את השפה לא הבינה,
והיה חורף מקפיא.
היא חלתה ובכתה
ולבית ספר לא הלכה.

פפי נאלץ לקחתן עד מהרה
והעביר אותן
למוסד הדתי "אורה".
המוסד היה בבני ברק,
וראתה הילדה חסידים מכל הזרמים
בשחור-לבן, ממש תופעה!
בסתר לבה פחדה מהם קצת,
אך חשבה עליהם כעל פינגווינים,
דבר שכמובן לאדם לא סיפרה
כדי שלא ילעגו לה!

גם עברית לא קלטה
והייתה עושה שגיאות
עוד ועוד בשפה
כמו ציפורניים
במקום ציפורניים
והילדים תמיד הקניטו
ולא שכחו!

הילדה הושמה
בכיתה נמוכה מכפי גילה
כי לא ידעה את השפה
והיא עד עומק נשמתה נפגעה
כי הייתה בהולנד תלמידה טובה!

עברו חודשים
פפי בא מדי שבועיים,

ממי נשארה בהולנד
בגלל אסון שקרה לאחותה
והיא באה לעזרתה.

במוסד הייתה דיזנטריה
וכמובן כינים,
והאוכל
כמו בשנות החמישים,
אך לבסוף, בקיץ
ממי הופיעה.
הבית היה כמעט מוכן,
יצחק בן דודנו
הגיע אלינו,
אותו אהבתי כאח!

אך חבלי הקליטה לילדה
בחודשים האחרונים,
הגעגועים לאנשים האהובים,
לחיבוקים, לנישוקים,
ואפילו לשירים,
ואז מתה אמא "מחבוא!"
הכאב בגיל עשר הפך קשה מנשוא.

עד שקם לנו דור חדש
ויכולנו לתת להם כל
מה שחסר לנו
אפילו שירי ילדים...
ועוד דור...
תודה לך, אלוהים!

עוד חברים שאיבדתי!

כשעלינו ארצה בתחילת שנת 1952
הייתי בת תשע ומשהו.
בהולנד התחלתי כיתה ד',
ואילו כאן היה נהוג להוריד
ילדים עולים חדשים כיתה,
כי הם לא ידעו את השפה.
חוץ מהעלבון ועצם אי ההבנה
של מה שדובר מסביבי -
שזה מתסכל מאין כמוהו -
קרתה תקלה מצערת
שעליה רציתי כאן לספר.

ממי ארזה
את החפצים של המשפחה
בעזרת חברת אריזה
לנסיעה הארוכה,
ופפי נסע אתנו
כמה חודשים קודם
להכין את תשתית העלייה.

כאשר בקיץ התחילו
הארגזים להגיע
חיכינו אחותי ואני
לדבר החשוב ביותר,
לפחות לגבינו,
ספרי הקריאה שלנו.
כשבאף ארגז לא נמצאו
הספרים, התעצבנו מאוד
כי לא היו לנו באותה תקופה
"חברים" טובים בשפה מוכרה.

ממי סיפרה לנו שהכול מבוטח
ואחרי שקיבלנו הסבר למונח
"ביטוח", חשבנו בתמימות
שנקנה ספרים אחרים,
כי ה"חברים" האלה
היו חסרים לנו עד מאוד.
אבל לא נמצאה דרך
להזמין ולקנות
ספרים בהולנדית.

לא קראנו עברית עדיין
בערך כשנתיים,
כי בבית לא דיברו את השפה
ולקרוא צריך לשם הנאה.
שתינו הרגשנו באבל מסוים
ועובדה מוזרה - עד
עצם היום הזה
אנחנו לא אוהבות לקרוא
ספרים בעברית.
חבל, אהבנו אותם כל כך ...

רופא השיניים

הייתי במוסד בבני ברק.
הייתי בת תשע ומפוחדת.
ממי נשארה בהולנד.
פפי היה בארץ, אבל
לא ידעתי איפה.
אחותי - אני לא זוכרת
היכן הייתה,
ולי היה כאב שיניים.
לא היה לי למי לספר
והלה, המנהלת, לא הקשיבה לי.
בלילה לא ישנתי,
ובבוקר אמר לי המנהל -
קראו לו מאיר:
"היום בחמש נלך לרופא שיניים!"
כל הבוקר ישבתי בבית הספר
מפוחדת עד מאוד,
לא ידעתי איך זה בישראל
רופא שיניים,
ובלי פפי או ממי.
הגיע הזמן ללכת.
הרופא ישב בחדר בתוך
בניין העירייה.
היו המון מדרגות לבניין,
אני חושבת שלא השתנה
עד היום הזה.
ישבתי על הכיסא רועדת מפחד,
והמנהל והרופא פטפטו ביניהם.
הרופא לקח מלקחיים
והמשיך לפטפט.
ניצלתי את ההזדמנות
וחמקתי מתחת לרופא,

אל מחוץ לבניין.
ירדתי את כל המדרגות
ורצתי ל"זיכרון מאיר",
שם היה המוסד.
פחדתי מהמנהל מאוד,
אך למרבה הפלא
הוא לא פנה אלי בעניין
ולא דיברנו יותר אף פעם.
הסוף היה שהשן נפלה לי
למחרת, בזמן הארוחה,
ולא שכחתי לעולם את הפחד!

שלום ולא להתראות לבובה

אחרי שהיינו בארץ זמן מה
ואני עוד הייתי יחסית
ילדה די קטנה
אולי בעיניי די גדולה,
אך בת עשר וחצי שנים
זה גיל להרבה הרבה געגועים,
ובעצם געגועים
זה לא עניין של גיל
בוודאי כשלא גדלת
כילד רגיל...

נסענו לעיר חיפה לבקר דודים.
היו להם שתי ילדות.
ואני הייתי צריכה
לתת להן את בובתי
בניגוד גמור לדעתי,
כי ממי אמרה
שלילדות אין צעצועים בארץ,
אפילו לא בובה.

הלב התפוצץ לי.
לא מרחמים, אלא משנאה
לאותה ילדה,
שאת הבובה שלי קיבלה.

הילדה לא הייתה אשמה,
אך לא תפסתי זאת
ולי זה לא שינה!

שנים אחרי זה
כשעדיין נטרתי טינה
פגשתי באשה
שהייתה אז, כמוני, ילדה.
דיברנו כ"סבתות"
עם נכדים כיאה,
וסיפרתי לה
את סיפור המעשה.

גם היא זכרה וסיפרה
שהיא שנאה את הבובה
ושהיו לה צעצועים
כמה שרצתה.

את הבובה בכלל נתנה לאחותה
ואמה שלחה את הבובה
ל "טיפול"
בבית חולים לבובות, לייפותה.
כה מכוערת בעיניה
הבובה הייתה.
אחרי שבועיים
קיבלתי בדואר תמונה
של הבובה המשופצת.
הסתכלתי בתמונה,
עדיין כועסת.
אין יותר מילים
לטיפשות המבוגרים.

כוכבים נוגים

כשלמדתי בכיתה לשיפור השפה
בגיל חמש עשרה,
בשנת אלף תשע מאות חמישים ושבע,
קראנו בספר הלימוד בדיחה:
שני נערים ראו פרוטה בלכתם
בשבת בדרך.
נער אחד היה פיקח
ואילו השני (קראו לזה אז) "איטי".
רצו שניהם לתפוס הפרוטה,
אך בגלל היום הקדוש אסור היה.

אמר ה"איטי": "אחכה עד צאת השבת".
אמר הפיקח: "מהר תן לי סטירה!"
נתן לו. תפס את הפרוטה והסביר:
"מהסטירה שלך, כמו בחיים,
ממש ראיתי כוכבים!
ודאי כבר השבת יצאה",
וברח עם הפרוטה!

צחקו הילדים בכיתה
ואני לא הבנתי איך ומדוע
צוחקים הילדים על בדיחה,
בה ילד רפה בשכלו נפגע,
וזה עוד כלום לעומת הזכרת
כוכבים בבדיחה!

אני ראיתי לפניי
תמונות רבות ומגוונות
של כוכבים נוגים ואיומים
מתוך מראות של תמונות,
בגדים שנשמרו,

“זכור, את אשר-עשה לך גמלק”

ספרים שקראתי בהולנדית
מספר פעמים
ילדי כוכבים (ק.א.פינקהוף)
וגם
יומנה של אנה פרנק,
והגרוע מכול - הטלאי הצהוב
בצורת כוכב,
מבד צהוב,
ובמרכזו
המילה "יהודי".
כאילו מסוכן,
לשם זיהוי בולט לכל אדם
על היהודי להיות "מסומן".

ממש צמרמורת העביר
ההקשר של המילה "כוכב"
לבדיחה, ונאלמתי מבפנים
לכמה ימים
ידעתי כי זר זאת לא יבין!
באותן שנים איש לא הקשיב
ואני התביישתי לא רק לספר -
אלא גם לחשוב על כזאת אסוציאציה!

רק אוסיף כי יצא לי
לראות עד גיל עשר בהולנד
תמונות פספורט של שלדי אדם
עם הטלאי,
תמונות שעוד צילמו בשנים 1940-1943
שבהן אנשים ענדו את הכוכב.
וסיפורים על פפי וממי
שאחד מהם לבש מעיל,
ובבהלה פרס את הטלאי
כשהיו בניסיון בריחה,
וגילה שדהה בד המעיל
מסביב לכוכב שנפרס

והיה צריך להוריד המעיל
וגם זה היה מסוכן,
כי הם סיפרו לנו שלבשו
שכבות בגדים רבות
ואי אפשר היה להסתיר
זאת ללא מעיל
והגשם התחיל!

ועוד סיפרו,
שאנשים שנתפסו ללא טלאי
נורו מיד!
כך שהורדת הטלאי
הייתה גם היא סכנת נפשות!

איפה היה הגבול
למה שילדים
מתחת לגיל עשר
יכולים לקלוט
ולהישאר שפויים?
שמעתי סיפורים כאלה
בעצם מגיל ארבע ואילך.

לא שהייתי מסכנה בעיניי
אלא זאת הייתה הנורמה בבית -
לדבר ולהראות חפצים, תמונות,
מכתבים מהמשפחה המתה,
קטעי עיתונות מלפניי ובזמן השואה
ואחר כך "דוקומנטים" וספרים על
נושאים הקשורים למתים,
כמו כן על גבורה, ניסים,
בגידות, עם שמות אמיתיים,
אמהות, אבות, דודות ודודים
של בני משפחתנו
וביניהם רבים שהוזכרו בספרים
שבתקופה זו החלו צצים!

כך ששוב -
הסיפורים והמציאות (של העבר)
התערבבו!

והכוכבים -
הם צוינו לימים ב"היכל הילד"
ב"יד ושם"
וכששמעתי שמות שקוראים
בלחש של מיליון ילדים
חיכיתי לשמוע
שני שמות של תינוקות -
אחד של אחי המנוח,
והאחר של בן דודי,
שגם הוא היה בתקרת ההיכל
"תינוק של כוכבים"
שנספה!

כל אחד מהם בן פחות משנתיים היה!
הכוכבים בשמי התקרה הכהה נצצו
כמו נשמותיהם הטהורות
של התינוקות
ולא הבנתי בלבי
שעלו השמימה כאליהו הנביא!

נפשי נקרעת מהצער של "כוכב-ילד"
שלא מצוי בינינו
לכאבנו ודאבונונו
כי רב,
כך אני זוכרת כוכב!

יזכור

רק בגיל שתיים עשרה-שלוש עשרה
הבנתי את המילה "יזכור",
היה זה בערב יום העצמאות,
ביום הזיכרון לחללי מערכות ישראל.
בטקס: "יזכור אלוקים את בניו ובנותיו"
ורק אז קלטתי לעומק
את תוכן התפילה "יזכור"
בבית הכנסת
בשלושת הרגלים וביום כיפור
ורק בגיל זה כאמור
קישרתי את המוות עם התפילה.

הרגשתי בטקס השנתי חנק של דמעות.
כאשר גם בתפילת "יזכור" בחגים
תפסתי את עצמי חושבת בעיקר
על "איך היה יכול להיות אילו..."

כי הרי לא הכרתי אדם ממשפחתי הענפה
ולא ראיתי אף פעם אחת פנים מוכרות לפני
כן, בדמיוני,
"שנשחטו, נחנקו ונשרפו" כדברי התפילה
"יזכור".

בבית הכנסת שלחו את כל הילדים החוצה -
גם אנשים צעירים, אפילו נשואים, יצאו,
כך נראה לי,
ולא הבנתי למה הם יוצאים.
אמרו: כי הוריהם הרי בחיים
ואחים ואחיות למה שלא יהיו בחיים?
אחותי ואני נשארנו בדרך כלל
ילדות יחידות בבית הכנסת, בפנים.
גמרתי לומר התפילה והסתכלתי מסביבי,

ראיתי בעזרת הנשים, כמובן, נשים מוחות
דמעות, ממש בוכות,
אך ברגע שהחזן גמר את התפילה,
ממש באותה דקה,
החלו הילדים להיכנס חזרה
ואותן הנשים פצחו בדיבור רם,
אחרי שקינחו את אפן,
וההמולה עד לתפילת מוסף,
שהייתה אמורה מיד להתחיל,
כאילו לא היו לפני רגע קל דמעות.

לא הבנתי איך ייתכן לעבור ברגע קל
מעצב גדול לפטפוט רגיל, ואפילו
לצחקוק. כי לי לא היה יותר חשק לדבר
עם אף אחד, והייתי עצובה לאחר התפילה
בשל מחשבותי הנוגות והקודרות על השואה.
שאלתי: איך אפשר בן רגע לעבור לסדר
היום?
רגע בוכים ורגע אחרי זה צוחקים?

הסבירו לי שכך זה בחיים.
החיים ממשיכים ואתם השמחה,
כמו שבירת הכוס מתחת לחופה
לזכר חורבן המקדש, ושנייה אחרי זה
כלם צוחקים ומאחלים מזל טוב ושמחים.
גם רגע קל אחרי צאת יום הזיכרון לחללי
צה"ל
מתחילים בזיקוקי השמחה.
החיים חייבים להימשך!
בעיניי זה נראה בלתי אפשרי
להפסיק לבכות כמו על פי החלטה
ולהמשיך בפטפוטים כרגיל.

כך קרה לי בגיל עשרים וחמש,
בהיותי אורחת בניו יורק, באחד החגים,

נראיתי, כנראה, צעירה מכפי גילי.
פעמים רבות התפלאו
שיש לי שני ילדים בני חמש ושלוש.
בתפילה בעזרת הנשים עמדתי
וכמובן לא יצאתי
מהמקום ממש לפני תפילת "יזכור".
הילדים היו למטה עם אביהם,
יצאו אתו כנהוג.
הנשים החלו להתפלל ולמחות
בשקט את דמעוניהן
ופה ושם נשמעו קינוחי אף.
ואז פתאום
הסתכלו עליי שתי נשים במבט זועם
"האם האשה - בחורה לא יודעת
שיש לצאת בעת יזכור?"
לא הגבתי למבט.
אחת רמזה לי בתנועת יד "החוצה!"
אך כמובן לא דיברה ואני לא התייחסתי,
רק הסתכלתי בתפילה בעיניי, ושפתיי לא זזו
ומחשבותיי היו כרגיל: מה היה קורה לי לו
כל המתים "שלי" היו בחיים
אילו לא הייתה שואה?
ורק בלב בכיתי.
וכמה שניסיתי להתעלם מן הנשים
בכל זאת לאט הרמתי אליהן מבט.
בתום חזרת שליח הציבור
בקראו את "יזכור" בקול,
פנו אליי השתיים, ואחת שאלה בטון כועס:
"למה לא יצאת עם כל הצעירים,
והרי בגילך יש לך בוודאי, עד מאה ועשרים,
הורים?"

ארצות הברית!
רציתי לומר להן את דעתי על החוצפה,
על ההנחה שלהן, שהדבר הנורא לי לא קרה,

שהוריי ואחי וכל משפחתי חוץ מאחותי
אכן "נשחטו, נטבחו, נשרפו ונחנקו",
אך הכאב היה כה עז,
שחשבתי שהן לא שוות תגובה
וחבל היה על כל מילה.
מה הן יודעות עליי בכלל?
מה הן מבינות על שעבר עד כה בחיי?!

שנים רבות איני הולכת עוד ל"יזכור"
ואת "יזכור" אני אומרת בלב
יום יום 365 פעמים בשנה.
יש לי תזכורת יומיומית
לשואה ולמשפחה שנכחדה.

”נער הייתי”

”נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם”. (מתוך ברכת המזון)

תמיד כעסתי על האדם שחיבר
פסוק זה, אבל...
מילא האיש - נניח שלא ראה
ואפילו לא שמע ...

אבל למה כל יהודי דתי אומר
את זה בכל ברכת מזון -
לפחות שלוש פעמים ביום?
ראשית - זה לא נכון,
כוונתי לתוכן הדברים.
שנית - זה גובל בחוצפה
לומר כי מי שנעזב
וזרעו מבקש לחם, לא היה צדיק.

מי קבע שיש לומר פסוק שקרי?
משפט שמבזה לדעתי
את קורבנות השואה!
ולא רק אותם.

הבנתי את הפסוק רק בגיל שתיים עשרה,
כי קודם לא הבנתי מספיק עברית.
שאלתי את פפי, והוא אמר כדרכו:
”שטויות. תגידי, ואם את לא רוצה -
אז אל תגידי”,
אבל לא הייתי ילדה קלה
בענייני ויכוחים.
אמרתי: ”איך אתה אומר את זה,
אתה שראית הרבה צדיקים גוועים ברעב?!”

והוא ענה לי:
"לא על כל דבר שאומרים צריך לחשוב".
זה הטריף אותי ולא ויתרתי.
"יש דברים שגם למבוגרים אין תשובות",
אמר פפי לבסוף.

הגעתי לאוניברסיטה
ולקחתי קורס "תפילה ואגדה",
הקשיתי על המרצה
באותה שאלה.
אמרת לי לו:
"גם אדם חכם או מנוסה
כמה שלא יהיה,
איך הוא העז לקבוע כזה
דבר לא אמיתי,
אם לא להתבטא באופן חריף יותר?"

אחרי שהפרופסור המכובד ניסה להתחמק
ולא נתתי לו,
כך פתר: "רוב האנשים בכל הדורות
נוקקו שיחברו להם תפילות מוכנות
שאם יצטרכו להן חלילה, בעת צרה,
שיהיו התפילות שגורות ומוכנות בפיהם.
לא היו אז סידורים, ואנשים למדו
הכול על פה".

הייתכן, שאלתי את עצמי,
שאנשים נבונים
- ובהם אנוכי -
יאמרו שקרים
כי פעם לא היו סידורים?
כי אדם אחר
יזדקק לתפילה מוכנה אי פעם?
בגלל סיבה כזאת איני מוכנה
לקבל דברים!

ומאידך - חשבתי לי
(עם דעה של אדם מתבגר)
למי כבר אֶכַּפֶּת,
שיגידו מה שרוצים,
מי שרוצה.

שמע ישראל

"שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד!"

זעקה זו אני שומעת בלבי
שזעקו יקירינו בתאי הגזים
כשהגישו שהאוויר הולך ואוזל.
חושבני כי כל אחד מבני עמנו
קרא "שמע" בהיותו אי פעם בעת צרה!

בימים רגילים, חלק מבני עמנו מתפללים
את תפילת "שמע" פעמיים ביום
וקוראים "שמע" על המיטה לפני השינה.

ואם מפרשנים - כמנהג חכמינו ומסורת
העם היהודי -
על פי המקורות הרבים שהתפתחו
במשך הדורות
את זו התפילה - ואת כולה לכל אורכה -
"ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך,
בכל נפשך ובכל מאודך"
היה תוכן הדברים זהה לרגשותיי
ולדברי הקודמים שכתבתי, אל בני, בנותיי
ונכדי.

אני חלק מעם ישראל,
אלי מדבר "שמע ישראל"
שנאמר לי כל ערב בבית לפני השינה.
זה היה בגיל ארבע, עד שנהייתי "ילדה"
גדולה
והפסקתי לומר את התפילה,
בערב על המיטה.
ולא חלילה מרצון רע ולא מכוונה רעה,

אך ורק מהסיבה הפשוטה -
לא יכולתי לקבל עוד את הכפייה!

וכיום, אחרי שכתבתי את הדברים
על ההורים האמיתיים,
על הוריי המחביאים,
ועל ההורים היהודים,
"יצאה" לי פתאום בלילה התפילה
ככה מהפה, ללא הזמנה
ושוב בפתאומיות עלי נחתה.
ולא נתנה לי מנוחה.
כאילו רק התחבאה, כמו שכתבתי לעיל,
כאילו הדחקתיה לעומק הנשמה.

אני חלק מעם ישראל
ואליי מדבר "שמע ישראל".
"ואהבת" אוהבת, אוהבת, אוהבת
את יפי הבריאה - דהיינו ה"טבע" -
ואם שמעתי עתה שזו כפירה - פאר היצירה,
הטבע הנפלא, הים, הפרחים והנופים
והיו גם בפיו של הפילוסוף שפינוזה.
לא ידעתי - ולא מפיו שמעתי או קראתי -
פשוט זו מחשבה ששנים חושבת אני אותה
וזו מחשבתי שלי, ולא נתנה לי מנוחה,
עד שביטאתיה!

"בכל לבבך, בכל נפשך ובכל מאודך" -
והדברים שהיו על לבבך
"ושיננתם לבניך
ודיברת בס", עליהם,
בוקר, צהריים וערב
וגם בכל מקום היותך!
סיפרתי לילדיי - אליהם ועל לבם
על השואה ועל הזוועות - בעיניי גם לאחריה
בפרידה מהורים אוהבים

טראומה שלא מפסיקה לכאוב
והכול דרך פי וכתיבתי זו,
גם בתפילה - מעצמי
והפעם ללא כ פ י ה !

"בלכתך בדרך" -
גם בצעדינו בניכר,
במחנה ריכוז בהולנד
בוסטרבורק עם הילדים.
"בביתך" בוודאי.
"בשכבך ובקומך"
בכל הזמנים - ואף בעת שמחה,
ובכל הזדמנות
כפי ששוברים כוס בחופה לזכר החורבן.
תמיד "שיננתם" לבניי ועתה לנכדיי
ללא הרף, ולעתים בעיניהם הייתה לעייפה.

"והיו לטוטפות בין עיניך"
בפי כל התפילין,
בעיניי אלה הדמעות
הזולגות מעיניי יומם
אך בעיקר בלילה,
בשינה
וכן בחלומותיי.

זה אצלי פירוש התפילה!
שנעלמה מלבי
זה כארבעים וחמש שנה!
ועתה לפתע
חזרה התפילה
בחשיבה, מעצמה.

כפייה

בגיל שבעה חודשים,
כשנמסרתי למחבוא ביגון ובדמעות
מזרועות אמיי ז"ל לזרים,
בוודאי זה היה לטובתי,
אך בגיל זה כמובן
לא עמדתי על דעתי,
כפייה לטובתי!

כשנמסרתי בגיל כמעט ארבע
למשפחה יהודית, חדשה,
שוב לטובת הילדה,
עליי הדבר נכפה!
הוריי "המחביאים" היו הוריי לכל דבר
שהצילוני ממוות
ונתנו לי את כל צרכיי והמון אהבה.
שלוש שנים הייתה התקופה,
וגם עליהם הדבר נכפה
"לטובת הילדה".

נגד רצוני ונגד רצונם
בית המשפט כפה,
תימסר הילדה למשפחה
יהודית, עם קרוביה ואחותה.
בית המשפט קבע:
כפייה - לטובת הילדה!

היום בגיל מבוגר
חשבתי המון על טובתם של ילדים
והשווייתי, במודעות לזמן,
את גידול הנכדים.
חשבתי, לו חלילה בית המשפט קבע

שלטובת אחד מנכדיי
יילקח מילדיי (ההורים)
וייסר להורים מאמצים?
מה אז היו עושים?
נכנעים?

אך אין זו השוואה ראויה,
ואני ברציונל מודעת לבעיה
אך אמוציונלית - זה נשמע שערורייה!

הכפייה הבאה
קשורה הייתה לעיתוי:
תחילה ערב פסח
ולמחרת - החג
שנמשך שמונה ימים בגולה
וחייבים לאכול מצה!
והילדה כלום לא מבינה.
אחותי - ילדה "גדולה",
"דודים" ואנשים פליטי שואה,
כל ה"מהומה" והילדה
רק "הביתה" רוצה,
אך בית המשפט קבע
וכפה לטובת הילדה.

הדת היהודית קבעה
שאין בשבת ובחג
לקטוף פרחים מהגינה!
"אסור" היה בימי שבת וחג
בשקט לצבוע או לצייר,
וכן גזירה והדבקה -
כל אלה עבירה!
לא שהילדה הבינה
מה הם האיסורים,
אך כך הדת קבעה,
והיא הרי הייתה ילדה טובה

ולכול צייתה והשתעממה.
ראיתי זאת בעיניי היום -
כפייה.

כשגדלתי חויבתי
ללכת לבית הכנסת
אף שהדרך ברגל ארכה כשעה,
"צריכים" ללכת להתפלל,
כי בגיל שש-שבע הרי הייתי כבר
"גדולה". שנאתי ללכת, והתפילה
הייתה לי בשפה זרה - לא הבנתי מילה.
כפייה!

בראש השנה וביום הכיפורים
בית הכנסת היה קשה שבעתיים.
לשבת בשקט שעות,
כי כך ארכה התפילה.
לא אוכלים לפני תקיעת השופר,
וביום הצום לא אוכלים
חצי יום,
כדי להתרגל לצום בגיל
של ה"גדולים", גיל בת מצווה!
נראה היה לי "טרטור"
לשבת בשקט, לקרוא בסידור.
רק הפחד גרם לי לא לגלות
שאני דת כזאת רוצה לשנות!
האסוציאציה בין היהדות לכפייה
גרמה לי המון רגשי אשמה!

התחלתי לשאול את אבא
שאלה אחר שאלה:
איך למשל הוא ידע
שכך אלוהים רצה?
לא לאכול בצום ולא לדבר בתפילה
למישהו שאפילו לא נשמע ולא נראה?

בתחילה אבא הסביר
שאבין בוודאי כשאהיה גדולה.
לאחר מכן אמר פעם,
ש"לא כל דבר צריך להיות בר-הסבר"
ונתן לי דוגמה של "פרה אדומה".
התקוממתי שהעם אמר "נעשה ונשמע"
כשאפילו לא ידע אם יוכל לעמוד בהבטחה.
בבית הקודם שלי למדתי
שצריך לקיים הבטחות -
אז איך אפשר קודם לעשות?

כך בגיל שש עשרה
היה זה תשעה באב,
החלטתי בשקט "לשבור" את הרעב.
היה קיץ וכמובן חם
ואני גם שתיתי מאחורי הגב
של כולם.
אך המצפון כמעט הרג אותי
וסיפרתי לאבא.
לא אשכח את התגובה
על החטא והבושה!
על התאפקות ויצר רע
על חטאים ועבירה!

ושוב הרגשתי כפייה!

לא אתן עוד דוגמאות,
אך לאורך השנים הבאות
שנאתי ממש את ההרגשה
של איפוק שיש בכפייה!

כשהייתי כבר גדולה ממש
לא הבנתי בנושא דבר חדש
והגעתי למסקנה שעליי לא יכפו
ולא יאיימו!

ילדינו קיבלו חינוך יהודי דתי
בלי שאעביר את הקונפליקט שלי.
הם לא שהו בבית נוצרי,
התנאים השונים
הקלו בחינוכם עמי
וכך הם קיבלו את הרקע הדתי
באהבה וללא כפייה!

והמחברת נשארה ריקה!

משפטים שחשבתי בלב -
שנאמרו לי
שהטיחו בי
שקראתי...
שניתנו לי להבין
שלא נאמרו ...
שאט אט נקלטו אצלי
או בעצם - שלא ייקלטו לעולם.

"סבתא, אני צריכה לכתוב על השואה"
"שתהיה עבודה שווה"
"נו, ספרי לי"
"אני לא כותבת עדיין כי אין לי מה לכתוב"
"או-קיי בפעם הבאה".

"שימי פס על זה -
עברו יותר מחמישים שנה"
"מה יוצא לך מזה -
את עושה לעצמך רק רע"
"מה את משווה -
תראי מה קרה לסבתא של בעלי"
"מה, חסרים סיפורי זוועה
שאת משווה בכלל?"
"מה, חסרים סיפורי זוועה
שאת מוסיפה לנו עליהם מההיסטוריה?"

"לא מספיק צרות יש היום במדינה
שאת מוסיפה טרגדיות איומות מלפני שני דורות?"
"די, אי אפשר. העומס הנפשי הזה בלתי אפשרי"
"אני לעולם לא אתן לילדים שלי לקרוא את זה.
הם לא צריכים
את הזוועה הזאת לקרוא!"

"את צריכה להבין שהכתיבה עושה לך רע.
לא מעניין אותי מה אומר הפסיכולוג.
זה עושה לך רע.
עובדה - כשלא כתבת היית כמו כולם
ולא כל היום שואה"
"הלוואי שלאחרים היה מה שיש לך היום!"
"איך את בכלל זוכרת -
הרי היית קטנה ואפילו תינוקת!"

"אני מצטער, אך יש פה הרבה הגזמה
ממה שאני זוכר מהסיפורים.
הרי הגיוני שאיפה ששכחת הוספת,
השלמת וכך יצא קצת שונה".
"מה, לכל אחד יש ילדות יפה?"

"מה זה קשור בכלל לשואה?"
"תחשבי שהיה לך הפוך:
קודם טוב ועכשיו רע - יותר טוב?"
"מה את חושבת, את יחידה?"
"אם תצחקי קצת יותר - תיראי יותר נחמדה"

"זה עניין של החלטה - את קובעת
אם את רוצה ליהנות או ליילל"
"הבנתי מזמן את הרעיון,
וזה מספיק, בכל אופן לנו!"
"תשמחי שנשארת בחיים -
שעלית לארץ, שיש לך משפחה!"

"אם את מסכמת את הכול למעשה, סבתא,
אין לך סיפור 'שווה' כי לא היית
במחנות הריכוז או בגטאות
ואפילו לא סיפורי פרטיזנים
של סבא אחד אחר,
שסיפר בשיעור חברה,
אבל המורה אמרה שרק צריכים
תשובות של 'איפה היית, ומה קרה למשפחה
ומה קרה מיד אחרי השואה'
אז בעצם זה בסדר".

והמחברת נשארה ריקה.

עצב

כשקורה חלילה
אסון ...
אדון,
תוהים, שלא בזדון,
למה?
אדון
כל העולמות,
מלך עליון?

כשקורה חלילה
אסון במשפחה, דבר רע,
אנו שואלים מיד
על האירוע
מדוע?
ומה עם אשמה?
ולמה לנו
זה קרה?
וכי למה בכלל,
הרי כמיטב ידיעתנו
לא חטאנו כלל?

ואז אני חוזרת לפרופורציות
ושואלת מה היה?
הרי היה יכול להיות חלילה
יותר גרוע,
תודה שזה לא קרה.
ונזכרתי במה שקראתי
רק אתמול בעיתון,
וראיתי מחלון רכבי,
ונסעתי מהר משם
באמרי: תודה לאל.

וחושבים - ממה זה נגרם?
ולא רוצים להיזכר
ואז מדחיקים רגשות
כדי להתגבר
וזה "עובד"
ואפילו מהר.

כי אירוע רודף אירוע,
ואין אשם ואין הכי גרוע
כי יכול הרי לקרות
חלילה עוד אסון,
כבד יותר מהסיפור שבעיתון.
כמו לפני שבוע ושבועיים
ולפני שנה ושנתיים
והרי הדחקנו גם
אז את רגשותינו
וכך "כאלו" אין
נזכרים יום יום
באסוננו.

וחברתי מזכירה לי
מה שאני מזכירה לה:
"פעם אני ופעם אתה
כה זקוקים לנחמה"
בעצם כמו נדנדה.

או שאנחנו נזכרות
שקראנו יחד
"היום הוא היום
שחשבנו אתמול
שיהיה נורא",
והנה היום אכן בא
והוא לא כה נורא
וכמו בחלום
הוא עבר בשלום.

כמובן שלום "יחסי"
אך כך זה בעולם
ולומדים וסובלים
נראה לי לא בכדי.

ואל לנו להתחשב
במילים חדות כתער
או בהבעות של אנשים
מלאי צער -
כי אלו תכונות של בני אדם
כפי שהבורא יצר אותם,
ואנו העם שעבר כה רבות
יודעים טוב מאוד
מההיסטוריה -
שיהיו שוב אם ירצה ה'
שמחות.

נחמה

איך מנחמים על אם שהלכה?
לא אדע.

איך יודעים לאן הלכה?
אף אדם לא ידע.
מוחים אנו דמעה,
ועוד ועוד דמעה
ואין קץ ליגון ולתוגה.

כי אין - כך אומרים -
כמו אמא!

אם שחייתה אתנו
אם שאהבה אותנו
אם שעיצבה אותנו
אם שהייתה לחלק מאתנו
אם כך - איך נפרדים?
אינני יודעת.

איך יודעים אחרים?
גם הם לא יודעים!
מי שאמה לא גידלה אותה
איך תדע?
לא אדע!

אבל יודעת אני לנחם:
כי דמעות הן דמעות
וחיבוקים הם חיבוקים,
ונשיקה היא נשיקה
ואהבה אמיתית
נשארת אהבה,
וכל זה עוזר באותה מידה
וזה נדמה לי נחמה פורתא.

צחוק ובכי

צחוק הוא צורת הבעה
ובכי מתבטא בדמעה.

צחוק מביע שמחה
ובכי מבטא מועקה.

הבכי בא עם הלידה
הצחוק נלמד מן הסביבה.

כך התינוק בוכה כשכואב
כשרטוב וכשהוא רעב.

בקיצור - כשלא טוב לו
זו דרך הישרדות עבורו.

הסביבה לרוב
צוחקת ומלמדת
כי הצחוק הוא טוב.

ומה אם הנסיבות אינן הולמות
אינן נותנות לסביבה
סיבה לצחוק? כמו במלחמה
או בעת אסונות?
התינוק לא מחקה אזי
את דרך ההבעה אולי.

ואם זה נמשך שנים,
כמו בשואה ועוד שנים,
אז הצחוקים לא מתפתחים.

אדם זה מתפתח עם "איפוקים"
ולא מבין בבגרותו
איך אחרים צוחקים.

הילד שהפך למבוגר
תופס עצמו משתאה
בחברה בזמן בדיחה,
סרט, טלוויזיה
ושיחת רעים -
איך אחרים צוחקים
או אפילו מחייכים?

והילד שהתבגר
לא יודע כיצד זאת עושים!
הוא אז מנסה לעשות זאת -
אך אינו צוחק בספונטניות
ולא יודע מה זה צחוק "מתגלגל",
אך בחיים לזאת כבר התרגל,
כשהצחוק נהיה מאולץ "סתם"
אפשר בלב לצחוק אמנם,
אך לא ולא בקול רם!

אז אתה חושב
על האנשים ה"צוחקים"
או בלעג או בקנאה
או בחוסר אוניס...

לעומת זאת העצב והכאב -
אם בילדות נדרש לאיפוק -
יתפרץ הבכי למרות זאת
בלילות ...
רק שלא יראו ולא ידעו
ולא ישמעו...
ואז באה ההקלה
עם הדמעות!

גן הוורדים

בגיל חמש עשרה בערך
שמעתי על הספר
"מעולם לא הבטחתי לך
גן של ורדים".
לא הבנתי אז
את השם המוזר של הספר
עד שהתבגרתי.

בגיל ארבעים וחמש שנים
אמרתי לעצמי -
לי יהיה גן של ורדים.
אז שתלתי לי לפני חלוני,
חלון החדר האהוב עליי,
גן ורדים בשלל צבעים.

אמרתי "ספר זה לא נוגע לי"
אני רוצה פרחים, ורדים, משלי,
אני רוצה יופי ונוי כל הזמן
יום לפני העיניים
וריח טוב בנחיריים
לעולם.

שלווה

2001

גן של ורדים לפני חדרי
היפה והאהוב.
רחלה ילדתי
מחזיקה שם תינוק
יפהפה, מקסים,
בן שלושה שבועות.
אני צוחקת אתו,
שומעת אותו ומדברת
אתו בלשון תינוקות.
הרי הוא כל כך מלאכי
שלאט לאט מתפשטת שלווה
בגופי ובמוחי!

ונכדי בן שנה וחצי קורא לי "סֵתָה"
ובא ומחבק
וזורק נשיקות באוויר
ואוכל ביס או שניים
מכל פרי בכל קערה בבית,
עד שטעם את כולם.
ושוב צחוק ושמחה
והמון אהבה לילדים
שאותי אוהבים
ונתנו לי שבעה נכדים!
כולם נהדרים ובשבילם אני
בחיים.

עוד שלווה ...

זקוקה אני
לירק, אגמים,
עצים ופרחים,
ועדיף באופק פסגות מושלגות
ושמיים כחולים
ואנשים מחייכים!
ללא פיגועים,
ללא דברי שטנה,
וללא אירועים איומים,
כמו אוטובוסים מתפוצצים,
מתאבדים וערבים עוינים!
לכן אני נרגעת
בכפרים שבארצותיהם
יש כאלה תנאים,
המשרים עליי רוגע.
אני נוסעת לבד
או עם יהודה
וחוזרת שלווה

אלוהים, תודה!!!

שלווה - אשליה

חשבתי ששלווה לי -
והרגשתי שהושליתי
על ידי רגשותיי
על ידי פצעיי
על ידי מכאוביי
על ידי זכרונותיי.
וכתבתי והוספתי
אחרי "שלווה"
עוד הרבה בלי די -
ואין סוף לכאב
ואין קץ לדוויי!

ואנה אקח את מכאוביי
אם לא אל אוהביי?

וכבדה עליהם המעמסה
ולא אדע
איך להקל עליהם המטלה
ולא הראו לי את הדרך -
איך מהפצע
להוציא את המוגלה ...

יעצו לי חברים טובים:
"חדלי לחשוב
חדלי לכתוב
חדלי לכאוב
פסק זמן עשי - וייטב!"
ניסיתי ועשיתי
ולא הצלחתי ...

ולא אדע הדרך
ואני אבודה
ומרגישה עם השירים -
אנה אני באה?

ולילדים אני אולי מזיקה.
לי עצמי זה לא נותן מזור.
אולי, מי ייתן וזמן יבוא
ויגיע האור!

ילדים קוברים הורים

היום שמעתי
שזו דרכו של עולם
כך עושים רובם
ואוי אם קורה אחרת
כמו שבימים טרופים אלה
ממש זה קיים.

הורים קוברים בנים
אסונות כבדים קורים
במדינה
ואיש את נפשו
מכאב לא ידע!

לא דרך הטבע נשמע
לא כך יהיה שפרח,
ייקבר בגלל מלחמה ארוכה,
והמאמין יאמר: "משמיים"
וירגיש הקלה ...
ואני חשבת לי
בעת שמעי זאת,
את הרהוריי הנוגים
החוזרים לשואה
וחוזרים ככדור קופצני
בחזרה,
לנאמר על הורה
הקובר ילד, חייל, פרח
באזכרה.

אמר המספיד: "לפי הדין
הורה מתאבל על בנו
רק חודש,

ואילו בן יתאבל על הורה שנה
ומדוע?
כי דרך הטבע הוא שהורה נקבר
על ידי בנו
ויחשוב על מות הוריו כדבר טבעי
שעברו מן העולם בזמנם - וינוחם.
אך הורה שקובר את בנו חלילה,
אין זה טבעי כלל וכלל,
ולכן מתאבל עליו רשמית חודש
וכל חייו
כבר ממילא לא יהיו חיים,
אלא אַבְּל אחד ממושך
על בתו או בנו שנלקח!"

וחזרה לשואה:
הוריי שלי ושל ילדים שכמותי
שהוריהם מתו ונחנקו
בהיותם בני עשרים ושלושים
והשאירו אותנו תינוקות,
ילדים יתומים קטנים
ללא הורים וללא ילדות,
האם לזה ייקרא דרך הטבע?
האם כאן לפי הדין יתאבלו חודש,
שנה או כל חייהם?

הורים קוברים ילדים

ימים קשים עוברים
על עמנו!

כך היה בכל הדורות.
זאת לא נחמה.
איך תוכל להיות?

ילדים בגיל עשרים ו...
נופלים יום-יום
ואין מזור.
אבות נופלים,
אימהות נרצחות,
אימהות נשארות שכולות,
נשים נשארות אלמנות,
אבות נשארים אלמנים
או לגמרי לבד.
חתנים נשארים
מחכים בחופתם,
מחכים לכלתם עד בוש
וכלות - חתנן נרצח
בדרך לחופה.

צעירות שרק נישאו, הרות,
פרי בטן נשארים יתומים.
שלישייה ועוד כמה פעוטות
מצפים ...
מכל הגילאים נפגעים,
נפצעים, מתים, נקברים,
לוויות, ביקורי חולים,
זיהוי מתים ב"אבו כביר".

משפחות למחצה נשארות
בחיים, לא בחיים ממש...
כי לזה לא ייקרא "חיים"
ולא ייקרא לזה
כבר "משפחה".

ויש אומרים שכן
בכוח האמונה,
ויש ששואבים כוח
ונותנים כוח
"יש מאין"
מהרעיון, מהאידיאל
ויש שלא -
ללא צורך בשום הסבר.

מותר לקוות
מותר גם להתייאש
מותר הכול
כי בני אדם אנו,
והמתאבדים המתפוצצים
מה הם?
אומרים: "אלה ואלה ברואי האל".
וכתוב: "מעשה ידי טובעים בים
ואתם אומרים שירה?"
אין נחמה,
אין כבר דמעות
ואין מה להוסיף.

אנשים

יש אנשים באופיים סגורים
ויש אנשים באופיים פתוחים.
אלה כספר פתוח -
ואלה כספר סגור ...

יש בריות ששונאים לדבר
ו"סייג לחוכמה שתיקה"
ויש בריות שאוהבים לספר,
לשאול, לדבר ולפתוח לבם לזולת
ו"לא הביישן למד".

יש אנשים בעולם האוהבים
את שני סוגי האנשים
אלה האוהבים לדבר,
לספר ולשאול,
ויש בריות אשר מעדיפים
מי אשר יודעים
את "ענייניהם"
לעצמם לשמור.
שואלים ומבקשים
לדעת מאחרים
כמה שפחות,
כי לדעתם יש מקורות
לשאלות ולתשובות,
מקומות לשיחות ודיבורים.

יש כאלה ויש כאלה
תלוי בעיתוי,
בזמן ובמקום.

דומני שזו החוכמה:
אנשים שישכילו לגלות
ולהתהלך לאורכו של
"שביל הזהב" ...
דרכם לא תסולא בפז.

חבר

נהוג לומר כי חבר
הוא זה האדם
שנמצא תמיד שם
כשאותו צריך!

אמנם אי אפשר להתווכח
עם אלו הדברים -
אך זה מעט מאוד
מתפיסתי את המושג:

חבר הוא אדם
שמלמד אותך לצחוק
אם לא הייתה לך
האפשרות ללמוד זאת בחיים!

חבר הוא גם מי
שמעודד אותך לבכות
כשהצורך שם
והיכולת איננה,
ובאותו הקשר -
נותן לא רק הכשר
לבכות בקול,
אלא גם מראה לך איך
עושים זאת כשהוא עצמו
עצוב, בודד ומדוכא.

החבר מלמד ומראה
איך מחבק החבר את חברו,
כשהאחד בוכה
והשני כה זקוק
לנחמה.

ועוד למדתי מחבר
על חברו -
כי אחד מבין זה את זה
על פי קולו בלבד.
הטון בלבד מסגיר את הרגש,
ויש אומרים כי
"הטון עושה את המוסיקה".

כך אצל חבר לעתים
הדיבור מיותר,
ולעתים הדיבור
מרווח את הרגש
ומרפא לפחות זמנית
את הלב!

הסיבה
שאני מצאתי
חברה לחיים
היא מורכבת:
זו הייתה ברכת האל
וזה היה החיוך,
וזה היה הקול
וזה עוד לא הכול!

זה היה תוכן דבריה
וזו הייתה "כימיה"
זו הייתה ברכה
זה היה גם רצונה.

היא הבינה אותי
ואני הבינתי אותה,
היא העריכה אותי
ואני הערצתי אותה,
גם על היכולת הספונטנית לצחוק.

"חברים" -
נוהגים אנשים לומר -
באים והולכים עם הזמנים,
אך אלו לא התברכו
ב"חבר לחיים!"

חברתי!
הניחי שיר זה במקום
בו תוכלי לראותו
כשאת צוחקת
ומרגישה נפלא,
אך גם שיהיה זמין
כשדברים בחיים
לא הולכים לפי תוכנית,
ועננים מרחפים בשמיים שלך
בזמן שהשמיים היו צריכים להיות
בהירים ותכלת ללא צל וענן!
ואז אולי יעודד אותך שיר זה קמעה.

ובשעות קשות באמת
הציצי בשיר
ותזכרי שיש לך אותי!

"אדם כזה" כיצד נקרא?

אדם שנראה כמו כולם
לא רזה ולא מגושם
לא שונה ולא אחר,
וחושב שהוא מכוער,
אומרים עליו:
"יש לו רגשי נחיתות".

זה שסובר
שאינו מקובל בין חברים,
החושב כך
למרות שכולם לו דומים,
ויוצא מגדרו
"נחמד" וחברותי להיות,
יש לו בעיה
של תדמית חברתית שכזאת.

וזה החושש מכל חבר חדש
שנראה לו כי באמת מתחיל להתעניין בו
ולאהבו בשל תכונותיו,
כי כאלה יש לו לרוב,
ומיד מתחיל הוא "לקשור" אותו
שמה יברח -
יש לו חרדת נטישה.

אדם שמשתמש תדיר
ב"מילים יפות"
ובמילים שנקראות
"מילים של שבת", מילים לועזיות,
ומילים
בין אם יודע פירושן ובין אם לא
אך הן במקום הנכון בקונטקסט,

קוראים לו
משתמש במנגנון ההגנה
ה"אינטלקטואליזציה".

אדם שזקוק לעידוד מתמיד
חסר ביטחון עצמי
וכשנותנים לו מחמאה
חושב הוא לרוב שאולי המחמאה
אינה אמיתית!

זה שדורש תשומת לב ואהבה
אך לא יודע לקבל אותה
אדם מסכן הוא...

והאדם שמלא רגשי אשמה הוא
ושלא בצדק בכלל
כי יד הגורל הביאה אותו אל שקרהו,
לא ינום לעתים ולא ינוח, לא ימצא
שלווה לנפשו ויסתכל סביבו
ולא יבין איך קרהו הדבר
ולתקן אינו יכול
וירגיש טירוף, כי עבר הזמן!

זה שמסתכל סביבו ורואה
את האחרים צוחקים בקול -
יודע על מה, ואינו מזיז ולו גם
שריר צחוק
אחד ויחיד בפניו
כי אינו יכול.
עלוב הוא אותו אדם
כי קפא הצחוק בלבו!

יכול לדמיין איך מרגיש זאת
רק אותו אדם - הוא עצמו.

מה הקושי של
צחוק ו"הפעלתו" כאשר
צחוק זה אינו ספונטני
כמעט או לעתים רחוקות.

דמעותיו לעתים קרובות
יבשו זה כבר
ורק לעתים הן זולגות חרש
כשהכאב גובר.
הכאב מתבטא פעמים רבות
בכעס בלתי נשלט
ולעתים מופנם.

מילולי עם או בלי הרמת קול
כאשר הוא מופנה לאוהבים
ולקרובים במיוחד,
כשזרים ושאינם במעגל הראשוני
אינם שומעים
שמא יתקלקל הדימוי החיובי
שבנה רוב חייו
המפויסים: הפאסון.

האדם הזה נקרא על ידי
סופרי שואה מפורסמים: שורד.

שני אנשים

כשים מפריד בין שני אנשים
אומרים שזה כמו "תהום",
כי רב המרחק
כרחוק מזרח ממערב.

כשים עמוק עד בלי די
"אין צורך שתתקרב אליי"
אומר איש אל אחיו, וממשיך:
"כשים סוער אני פוחד,
אני ירא ולא רוצה,
ואל תתקרב אתה אליי,
מפאת סכנת הסערה
הממשמשת שוב ובאה!
הסכנה היא תמידית
אז אין מה לחכות גם לעתיד".

ואף אם יתמתן הים או
יתקרבו מזרח ומערב,
אם גם ארצה או עוז ייפול בחלקי
להתקרב,
האם תרצה אתה - אחי -
ויהיה לך היזון לתת?

חשבתי לי ששני אנשים
שכה אוהבים
ים כחול נהדר וגדול
יפהפה ונאדר, פאר היצירה,
אחד משבעת פלאי תבל
כתכלת המים
כך עומק השמיים!
וכך ...

הנשמות של אותם שני אנשים
אבודים זה לזה
לכאורה בלבד...
כי האהבה מנצחת לבסוף
לעד!

תמימות ותום

עריסה לבנה עם סדין רך-רך
עומדת בתוך
ריח פריחת הלילך
שבגן
כאשר ה"מובייל"
בשקט נע
ברוח הנעימה והקלה.
ה"מובייל" צבעוני ומשמיע נגינה
שיר ערש לרועי - מנגינה.

בתוך הגן הפורח
ליד כסאי ממש
עומדת העריסה
היפהפייה
והתינוק המקסים
ישן בשלווה
כשחיוך מאיר את פניו היפות.
תמימות ניבטת משפת גופו
ואני לידו.

כמה יפה היא הבריאה,
התינוק חולם
על ענן או כבשה
מי ידע?
הפרחים פורחים
בשלל צבעים
והשמיים הנפלאים
כחולים-כחולים.

תודה לך, אלוהים!

סבתא וסבא מצד אמא

סבא סבר שצריך לחיות
על מנת לעבוד.
אהב את עבודתו מאוד
אך יש קדימויות.
אשה - אשת חיל,
שתי בנות,
בית וכלים נאים,
שכונה מקסימה
בלב העיירה Scheveningen
לא רחוק מחוף הים,
ליד העיר הגדולה האג.

במקצועו היה מהנדס
ובתפקידו יעץ לעירייה
במשרד ייעוץ מכובד.
משפחה קטנה מאושרת
עם עזרה, כנהוג, במשק הבית,
חברים, ידידים, מסיבות כיאה.
גם משפחה הייתה -
אח ומשפחתו ובני דודים
ועוד שאיני יודעת לפרטים.

לא הכירו ביהדותם -
לא בפרטיות ולא בפומבי -
ובעבודה, וגם בין החברים
לא ידעו כי יהודים
הם בני משפחה מכובדה זו.
לא אאריך את שסופר לי,
כי העיקר קרה בוקר אחד, בשנת 1938
בישיבה בעירייה,
כאשר כרגיל עם הסיגרים

עלה העשן וכן הבדיחות,
והתלוצץ מישהו על היהודים
וכולם פרצו בצחוק רם,
כי הבדיחה הייתה מצוינת.
נכנס סבא ל"שוק" - לא ידע
אם להצטרף לצחוק
וצחק מתוך חרדה
שמא ירגישו מין בגידה,
והתבייש מאוד לעצמו
ולא ידע את נפשו
ונגמרה הישיבה
ויצא משם ללא מילה...

מיהר כביכול לאיזו ישיבה
במקום אחר
שלשם לא יתאחר.
שבוע ימים שמר בלבו הדבר
ואף לאשתו האהובה
דבר לא אמר
ולא ידע איך לומר הדברים
שיצאו כמה שפחות "עקומים",
עד שאת סגור לבו פתח
לפני חבר יהודי, ספק אה,
סיפר לו מה קרה
ולא האמין בעצמו
למה שמפיו הוא שמע -
זה נשמע כל כך נורא
ולא ידע סבא מה הכי נורא -
שהוא יהודי
או שיש אנטישמיות
או שכמעט תפסו אותו,
מה שלא היה בכלל נכון,
או שבעתיד יפוטר
או שיקרה משהו
נורא ועולמם הנפלא

יקרוס.
ומה יהיה ומה קרה
כה מבולבל היה
עד כי כמעט בכה.

אמר לו זולתו:
"ראה 'אחי'
עדיין כלום לא קרה
ואל לך יראה,
יש לך שתי בנות
אל תיתן להן כמו לא
יהודיות עוד לחיות.
שלח אותן לערב 'בני ברית'
בחג פורים הקרוב
והן יכירו בחורים יהודים לרוב.
אל תתנכר עוד ליהדותך,
לפני משפחתך
אני אומר לך.
ובקשר לעבודה,
האנטישמיות
לא תגיע להולנד, נקווה,
עוד זמן רב, אם בכלל".

סבא שמע בקול היועץ,
שלח את בנותיו לנשף פורים נוצץ.
הן הכירו שם שני אחים
ועד מהרה התאהבו שתיהן
בשני האחים שהיו דתיים.
על היהדות דיברו בבית
מאותו יום רבות
והחלו לקראת הכנות
לחתונות דתיות.
הבית הוכשר, העוזרות הסתגלו,
בעבודה נודע - נדהמו, כיבדו ושתקו.
החתונות התקיימו באותה שנה

והשמחה הייתה רבה
והדברים שקרו
והילדים שנולדו
לשתי האחיות ולשני האחים
כידוע חלקם לא בחיים
וזה מוזכר בהרחבה
בכתובים אחרים.

עוזרת הבית

ביקרנו אותה מספר פעמים
כל פעם יצאנו ממנה יותר
ידענים.
אשה כבת שמונים,
אנחנו - פפי, אברהם ושלומית
ומוריה, ולרוב אני כמובן -
וגם דודה אינגה באה
והסכימה שהעוזרת הייתה
אשה מלאת חוכמה!

בת שש עשרה הייתה
כשאמא שלה עוד עבדה
אצל סבא וסבתא
מצד אמא ז"ל.
אמא ואחותה היו
בנות ארבע עשרה ושש עשרה
כשאמא, הבכורה, סיפרה
לנו הגברת הקשישה,
שלושתן היו שובבות
בימים טובים מאוד.
הנערה העוזרת
עזרה להן ללבוש שמלות
מלמלה עם סרטים,
אשר עבורן גיהצה
ממש בחדווה.
כשהתופרת תפרה שמלה לאחיות
ומהבדים נשארו שאריות
כמובן גם לנערה הייתה
אותה חצאית או שמלה,
כך סיפרה!
אז, כשהייתה צעירה מאוד

היו לה שתי צמות ארוכות וזהובות
וכמובן עיניים כחולות ונוצצות.
היא סיפרה כי הם היו קתולים דתיים,
וביום המנוחה הלכו ברגל,
לא בעגלה עם סוס נסעו,
וגם לא על אופניים רכבו
וכמובן לא בחשמליות ורכבות,
כי כך היה נאות!

חלק שני

עברו כמה שנים, סיפרה,
אמא שלה כבר לא עבדה,
עכשיו היא הייתה החשובה
ולידה אשה מנקה עוזרת
לסבתא.
לימים, שתי האחיות התארסו
לשני אחים.
אמי עמדה להתחתן ראשונה
והמשפחה החדשה הייתה
משפחה יהודית מאוד דתית.
הנערה העוזרת, את שמה לא אדע,
הייתה בסוד העניינים,
גם הדברים הפחות חשובים.
המשפחה של סבתא הייתה
מסורתית ולא מאוד דתית
ולא הורגלה במצוות,
והעוזרת החמודה
סיפרה לי כי היא להתרגל
להם עזרה, כי ידעה כמה חשובה
הדת למשפחתה שלה הקתולית
וכן למשפחה החדשה
שלתוכה התחתנו אמא
ואחותה.

אמה של העוזרת חזרה
לתפור שמלות עם התופרת
לכל המשפחה,
לשבת שלפני החתונה
ולחתונה עצמה,
ואפילו לאם הכלה.
לכלה עצמה נתפרה השמלה
בבית הרקמה המלכותי
שהיה של סבי מצד אבא ז"ל.
וכיאה לכלה מהוללה
הצבע שנהב היה -
הגזרה הייתה של נסיכה
והאושר בעיניה בהק!

חלק שלישי

ב"שבת חתן" הלכה המשפחה
לבית הכנסת הגדול בהאג
עיר הבירה, עיר ארמון המלכה.
גם משפחת הנערה העוזרת
כמובן הוזמנה.
כלם הלכו ברגל הליכה ארוכה
מ-Schevening ל-Den Haag,
בשבת כמובן לא הייתה נסיעה
והגיעה הפמליה.
וזוכרת העוזרת
כי ביום החתונה
שיום ראשון היה,
שוב הלכו בני משפחתה
את הדרך הארוכה,
כי זה להם היה יום המנוחה,
אך לא הייתה מאושרת כמותה.

חלק רביעי

כשאמא הייתה בהריון
אמרה סבתא לנערה:
"עכשיו, כשקשה לבתי,
לכי לך ושם תישארי
עד שהתינוק ייולד
וגם אחר כך תעזרי לה
כמה שתצטרך אותך
כי יודעת אני שהיא
חשובה לך!"
גם בלידה השנייה היה
אותו דבר
וסבתא סמכה עליה,
כך סיפרה בגאווה, העוזרת דאז,
וממש זהרה משמחה.
ולפתע אפף צעיף דמעות
את עיניה העייפות.
"מדוע", שאלה, "צריך
היה הרשע לפגוע
באנשים חפים מפשע?
אוי! איפה היה אז אלוהים?
אהבתי את הורייך, דודייך,
סבתך וסבך כמו בשר מבשרי,
ואני יודעת שהם אהבו אותי!
את יודעת ילדה, סליחה, גברת!
יש לי פה סוס מחרסינה
על הטלוויזיה,
כבר נשמר אצלי כשלושה דורות.
סבך הביא לי מאחד ממסעותיו
ואת יודעת מה לי אמר?
סוס זה הבאתי כי יפה
בעיניי היה.
אמרת לי לו הוא נהדר,
וסוס, אמרתי, נאמן תמיד.

קחי לך אותו, ילדה יקרה,
אמר. נתן לי אותו בשתי ידי
והוסיף: שמרי עליו בשבילי
ויהיה הוא לך סמל לנאמנות.

מאז יום יום אני מסירה ממנו אבק
ונשאר לי למזכרת היקרה".

חבל, כיום היא מתה!

EN VENTE
AUX GRANDS MAGASINS
A LA BELLE DENTELIERE
156 - Nourleville
La Haye

POUR LINGERIE
de Pompadour
EAU DE SOIE
LAVABLE
ET SOIE
etres Garantis

רוקמי התחרה

אבי ושלושת אחיו
וגם סבא
עבדו בצוותא
הם היו בעלי "בית מלאכה"
של רוקמי תחרה.

סבא היה האמן, וכן אחד הדודים,
אשר עזר לידו - אמן בעצמו
איש מלומד בעל תואר אקדמי -
וגם מזכיר הקהילה היה.
השני עסק בחישובים,
השלישי עסק בשיווק,
והרביעי צלם במקצועו -
צילם כל דבר אמנות
שבבית המלאכה נוצר
והיה בדרכו למכירה.
מעולם לא נמכרה יצירה
ללא השארת תמונה.

זה היה עיקרון, זה היה כלל,
לא היה על זה דיון בכלל.
היה עוד חוק ברזל לסבא:
לא תהיינה שתי יצירות זהות,
לעולם! כי כך החליט שזה מותאם
לאמנים שעבודתם נמכרת
לבית המלכות של הוד מעלתה
ירום הודה - כפי שנאה שיכנוה!
הנסיכה - שהיום היא
המלכה האם "יוליאנה ירום הודה"
שהזמינה בשנת 1938
לבתה הבכורה,

נסיכת הכתר דאז
וכיום מלכת הולנד,
ביאטריס, ירום הודה,
שמיכה לעגלה,
תחרה כולה,
עליה רקום לבן בלבן סמל המלכות
ובאמצעיתו - שנת הלידה
של הנסיכה 1938...

כך יצא שם סבא ובניו
לפניו,
ובעיקר פיארו וילונותיו
את בתי המלון ובתי הקפה
המפוארים ביותר
של הולנד ואירופה כולה,
עד שהגיעה השואה.
כשהנאצים ביקשו מפות
וצווארונים
סבא סירב בתחבולות ותירוצים
ואמר שהוא מומחה לפריטים אחרים
וכיוון שלוילונות לא הצטרכו,
בבוא העת פשוט,
כשאר היהודים אותם רצחו.

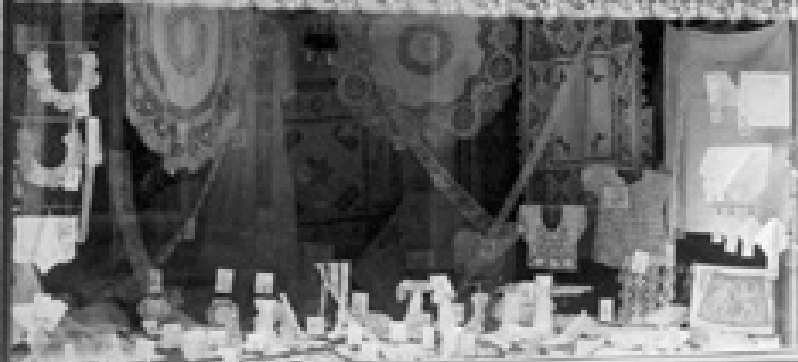

À la belle Dentellière.

GDS. MAG. À LA BELLE DENTELLIÈRE

156

בית הוריי

1943-1938

בית הוריי היה בעיר
Den Haag (האג) הבירה
עיר מלכותית יפהפייה.
ביקרתי ברחוב
חמש פעמים,
הסתכלתי על
מספר 60 שעל הדלת
ובוודאי אחזור לשם
שוב לעתים.
פעם אחת, לא הייתי לבד,
צלצלתי בפעמון,
פתח לי גבר צעיר, אדון.
שאל אותנו מה בקשתנו
והסברנו בגמגום רב
שבבית זה גרו לפני
השואה הוריינו!
הוא הסכים להראות
את הבית ששכר בעצמו,
בית מסוג הבתים
בהולנד, הצמודים,
צרים וגבוהים,
בעלי ארבע קומות!
בכניסה - מיד נכנסנו לטרקלין -
תרו עיניי לתקרה להצפין
ולבדוק אם היה עוד תלוי
אחרי כל השנים
כלוב של ציפור...
כשסיפרתי לאדון
בצחוק "מר מתוק"

הוא אמר:
"סיפרו לי הדיירים
שכשסיידו, היה להם
קשה לטשטש סימנים
של וְוים"..."
ואכן כנראה
זה היה של כלוב הציפור!
ראינו את שאר שלוש הקומות הנוספות
ואת הגינה הקטנה מאחורי הבית
והלכנו.

המזוזה

כשפעם נוספת באנו לראות
את הבית לא היה אף אחד.
צלצלנו, צילמנו שוב
והתבוננו במספר 60
ולפתע נפל מבטנו על המשקוף!
הדלת הייתה צבועה ירוק
כמו שאר הדלתות ברחוב,
אך במשקוף נראו בבירור
שתי בליטות קטנות בצבע,
שהיו מן הסתם בעבר חורים
שהרבה שכבות צבע ניסו לכסותם
ועיבו את הבליטות.
בחורים הייתה כנראה קבועה המזוזה
ואת סימניה לא ניתן היה לטשטש.
השנים, הגשמים והצבע,
המלחמה, הדיירים והשואה
לא מחקו את סימני יהדותם
של מי שגרו באותה הדירה,
של משפחה יהודית אחת בכתובת:
DeRuijterstraat 60
בעיר המלכה.

הילדה בחלון

הולנד 1942

סיפור שסופר לי בשנת 1984

שאלה אותי
האשה בת השישים
ספק בתמיהה
ספק בשאלה
אכן הולנדית את?
מהארץ שבה
הבירה היא אמסטרדם?
עם התעלות,
האופניים והמים?
כמו רבים לא ידעה
שבירת הולנד היא
העיר האג.
"לי יש זכרונות מרים
מהתעלה,
מהאופניים, מהמים,
מהבתים מול אותו מקום
שבו שהיתי שנתיים", אמרה.
הרמתי גבות, אך
כמובן לא אמרתי מילה.

סיפרה האשה:
"בגיל שמונה או תשע
הביאו אותי בני משפחה
להולנד, לבית צר וגבוה
ופניו של הבית לתעלה.
העלוני דיירי הבית
לקומה גבוהה

ואמרו לי להיות ילדה טובה.
בזה נגמרה הפרידה".
"לא ידעתי שום סיבה
למה שבאותו בוקר קרה.
בחדר שבו שהיתי היה וילון סגור.
לפתוח אותו לא העזתי תחילה
ולכן רק הצצתי וראיתי תעלה
אין סופית, וממול בית
ואופניים בלי סוף
ומים בלי גבול!
מצאתי את עצמי עם עצמי
בתוך החדר הזה
כשבע מאות יום".

"בחדר הבחנתי במיטה,
יחסית למידותיי קטנה,
ובמזוודה בינונית בגודלה,
מלאה בגדים מהבית,
שלי ושל אחותי הגדולה
ותהיתי לשם מה?
הדבר הנוסף שהיה מוסתר
אך נמצא, היה סיר לילה.
פה לא הייתה בעיה
ידעתי בדיוק לשם מה.
אך כל כך נגעלתי
שחשבתי שבטח אתאפק
יום ולילה
עד שייתנו לי ללכת למקום
שאותי יהלום.
וגם דאגו לי לכיור
עם דבר שהיה
דומה לסבון
אך לא ורוד ריחני כמו שאמא
הייתה שמה לי בארון".

"עבר יום, עברו יומיים,
הכניסו לי אוכל, הוציאו הסיר
דיברו הולנדית - לא הבינותי דבר
והזמן לא עבר!
ואני את ימיי העברתי
בהצצה דרך חריץ בוילון
ובשינון החומר שלמדתי
בבית הספר בשיעורי חשבון".

"ופתאום עברו שנתיים ומשהו
והוריי עמדו לפניי וכל מה שאמרו
היה: בואי הולכים!
הלכנו והייתי משותקת מתדהמה
ורק שאלתי: איפה הייתם?!!
ענה אבא:
עכשיו לא הזמן לשאול שאלות
ובוודאי לא לקבל תשובות!
לאורך כל חיי לא דיברו על זה,
כך סיכמה,
"ואני לא העזתי לשאול
רק חשבתי לעצמי:
מה, כל המבוגרים לא נורמלים?"

